

УДК 712.2.025

О.В.Чемакіна,

кандидат архітектури, доцент кафедри архітектури НАУ

ПОЛІТИКА РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ВУГЛЕДОБУВНИХ РАЙОНІВ

Анотація: в статті визначені ключові позиції політики реабілітації порушеного міського середовища.

Ключові слова: порушене міське середовище, функціонально-планувальна структура населених міст вугледобувних регіонів.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних містобудівних систем підпорядковується визначенню напрямів функціонального використання території з урахуванням соціально-економічних потреб, екологічних вимог, параметрів демографічної ситуації, регіональним відмінностям. Тому стратегія просторового розвитку міських територій вугледобувних регіонів повинна передбачати:

- забезпечення сталого розвитку міських територій, збереження своєрідності та самобутності міського середовища, що склалися;
- інтенсивне використання міських територіальних ресурсів з урахуванням екологічно спрямованого розв'язання містобудівних процесів техногенної і антропогенної діяльності;
- використання порушених територій як функціонально-планувальних елементів містобудівних систем, засноване на законодавчих і нормативних документах при існуванні різних форм власності;
- стимулювання містобудівного використання порушених територій, відповідно до їх розташування в містобудівних утвореннях, що володіють певним економічним, науково-технічним, демографічним, соціальним потенціалом і можливостями екологічного розвитку;
- створення оптимальних умов реабілітації, визначення виразних елементів композиційної побудови міського середовища;
- управління розвитком несприятливих для забудови і порушених територій.

Цілі. Містобудівні рішення повинні бути переорієнтовані на оптимальне використання містобудівних ресурсів і спрямовані на досягнення компактного територіального розвитку населених міст з використанням рекультованих порушених територій і оптимізацію системи оцінки міських територій з диференціацією земельних ділянок.

У Донбасі наявність промислових об'єктів визначила функціонально-планувальну структуру містобудівних систем, процес просторового розвитку

яких відбувався в умовах тісного територіального контакту міських поселень і супроводжувався значними перетвореннями природного ландшафту. Основні масштаби перетворення природного ландшафту визначені розміщенням промислових виробництв - металургійних, гірничодобувних, коксохімічних - у межах міських територій, інтенсивним освоєнням території за рахунок освоєння прилеглих до міських вільних міжміських територій. Наприклад, у Донецько-Макіївській, Кадіївсько-Комунарській агломераціях відсутні міжміські простори, а освоєння нових територій: відбувається в різні боки від міжміських меж. У Горловсько-Єнакієвській, Шахтарсько-Торезькій агломераціях розвиток дає можливість збереження природного ландшафту міжміських територій.

Міське середовище є сукупністю всіх об'єктів, зміна властивостей яких впливає на демоекосистему, а також тих об'єктів, чії властивості змінюються в результаті поведінки містобудівної системи. Порушення міського середовища - привнесення в середовище або виникнення в ньому нехарактерних фізичних, хімічних або біологічних елементів. Стан компонентів природи - важливий індикатор стану і якості порушеного міського середовища. Гідрографічна мережа, форми природного і техногенно рельєфу, розподіл природної рослинності створюють основу для формування екологічного каркаса і функціонального зонування порушеного міського середовища. Вивчення процесу урбанізації показало, що порушене міське середовище обумовлює якісні зміни, що відбуваються в структурі міста. Поряд з вказаними факторами на процеси розвитку порушених територій та техногенних ландшафтів значною мірою виливають соціально-демографічні фактори: соціально-демографічний потенціал агломерацій Донбасу; концентрація населення, зростання міграційних потоків, наявність вибору місць прикладення праці, обслуговування, приріст широкого набору послуг.

Зв'язок роботи з науковими працями. Політика реабілітації порушеного міського середовища не може бути обґрунтована без огляду на надійний науково-методичний фундамент, сформований у 80-і роки. Різні аспекти проблеми реабілітації порушеного міського середовища описані з тією або іншою широтою обхвату матеріалу в певних публікаціях російських авторів. Разом з тим, численні роботи з теорії архітектури та містобудування дозволяють розглянути зазначену проблему у складі загальних напрямів розвитку науки. Відповідно до питань дослідження порушеного міського середовища ці роботи з їхньої переважної тематики згруповані за такими питаннями:

1. Загальнонаукова методологія і теоретичні питання системного підходу і моделювання в містобудуванні: А. Альохін, Ю. Білоконь, В.Вадімов, І.Габрель,

Л. Герасимов, Ю. Нагорний, В. Трапезніков, В. Тюхтин, Ю. Урманцев, В. Шулик, Г. Щедровицький, І. Лазарєв, В. Нудельман, С. Саркисян, В. Тимохін, та ін.;

2. Теоретико-методологічні підходи просторової організації містобудівних систем: М. Бевз, Ю. Білоконь, Ю. Бондар, В. Вадімов, А. Вергунов, В. Владіміров, І. Габрель, В. Глазичев, А. Гутнов, М. Дьомін, В. Єжов, Л. Ковальський, Н. Крижановська, Г. Лаврик, І. Лежава, В. Мироненко, А. Нефьодов, В. Ніколаєнко, М. Омеляненко, І. Родичкин, П. Ричков, А. Рудницький, Т. Панченко, О. Слепцов, В. Тимохін, Г. Фільваров, І. Фомін, Б. Черкес, О. Шило та ін.;

3. Проблематика реабілітації міського середовища, як об'єкту детального дослідження у даній роботі. У цьому аспекті проаналізовані роботи В. Вадімова, В. Мироненка, М. Кушніренко, Г. Лаврика, Т. Панченко, В. Тимохіна, Г. Фільварова, І. Фоміна, Ю. Шкодовського, та ін., а також: з питань рекультивациі та відновлення порушених територій: А. Айруні, М. Вітта, Н. Ждахіної, К. Уоллворка й ін.; з питань рекреаційного освоєння порушених територій: І. Лазаревої, В. Маєвської, І. Гриманової, І. Родічкіна, Ю. Бондаря.

Розвиток теорії вітчизняного містобудування, питання його періодизації з 20-го сторіччя до сьогодення, відповідні характеристики теоретичних напрямків містобудівної діяльності відтворено у наукових дослідженнях І. Фоміна. Наукові роботи Г. Лаврика присвячені методології системних досліджень; наукові праці Г. Фільварова окреслюють оптимізацію функціонально-просторових містобудівних процесів; структурну роль інформаційних технологій у містобудуванні визначено у наукових роботах М. Дьоміна; наукові роботи Т. Панченко викладають значення рекреаційних систем для збільшення природно-ландшафтної складової на різних територіальних рівнях; теоретичні роботи А. Мардера, М. Кушніренко систематизують понятійно-термінологічний апарат естетики архітектури та мистецтва у теорії містобудування; наукові роботи Є. Ключніченко окреслюють техніко-економічні підходи у містобудівництві та ін.

Рівень знань з проблеми формування і розвитку порушеного міського середовища в Донбасі характеризується таким: достатньо широко розроблені загальні питання теорії містобудування; значне відставання конкретних містобудівних рішень і стану міського середовища Донбасу від розроблених теоретичних моделей, що пояснюється недостатнім урахуванням регіональних особливостей, недостатнім вивченням особливостей, параметрів, залежностей, взаємозв'язків та інших характеристик містобудівних систем Донбасу; неопрацьованість методологічних основ і відсутність єдиної методики розробки доцільних напрямів реабілітації порушеного міського середовища, методики

зіставлення і зведення різнохарактерних показників середовища міст. Послідовне вивчення теорії і практики рекультивації територій дає можливість визначення спрямованості функціонального використання порушених територій, яке передбачає встановлення їхньої специфіки найчастіше шляхом узгодження можливостей ландшафту з вимогами міста в зонах різного функціонального призначення.

Результати дослідження. Спираючись на зазначені твердження, порушене міське середовище містобудівних систем Донбасу визначено як таке, що зазнало екологічних, функціонально-планувальних, композиційних змін за рахунок внесення до його компонентів окремих порушених територій та техногенних ландшафтів. Принциповим положенням є виведення порушеної території як структурно-територіального елементу містобудівних систем Донбасу, та, отже, надання їй динамічних функцій носія окремих якостей місцевості: соціально-економічних потреб, функціонального навантаження, призначення, містобудівної цінності.

Порушена територія розглядається як комплекс різного роду містобудівних ресурсів, аналіз і оцінку яких можна проводити з позицій будівельного виробництва, виробничих та невиробничих видів діяльності, архітектурно-планувальної і ландшафтної організації. Порушені території як елементи містобудівних систем мають визначений вплив на їх змінність та динамічність. Дослідження цієї динаміки є важливим з позицій реалізації соціальних програм, охорони природного середовища, просторового розвитку містобудівних структур.

Порушені території двобічно впливають на стан міського середовища: як елемент містобудівної системи, який вносить до неї свій техногенний компонент з його характером і динамікою розвитку; як умова оптимального розвитку містобудівної системи з визначенням програми реабілітації порушеного міського середовища через їх містобудівне використання.

Розвиток загальнонаукової методології стимулював системний підхід до розглядання містобудівних об'єктів як демоекосистем (місто розглядається як багатofункціональна планувальна структура на основі його системних взаємозв'язків) з визначенням їх структурних елементів. Демоекосистема Донбасу може бути визначена як сукупність просторово організованих і взаємопов'язаних елементів - освоєних використовуваних і порушених територій, будинків і споруд, шляхів комунікацій, що разом з природними компонентами формують порушене середовище на різних територіальних рівнях. Розгляд порушеного міського середовища Донбасу як складової демоекосистеми визначається наступним: критеріями розв'язуваних завдань реабілітації; концепцією реабілітації; релятивізмом (вивчення компонентів

порушеного міського середовища разом з вивченням їхніх взаємин); екзактністю (виявленням і вивченням формування техногенних ландшафтів); моделюванням (оперуванням в межах моделі демоекосистеми моделями компонентів порушеного міського середовища і моделями їхніх взаємин).

Автором визначено два напрями розробки методологічних основ реабілітації порушеного міського середовища: моделювання його структурних функцій; розробка концепції шляхів і засобів реабілітації. Визначення порушеного міського середовища як частки простору, яка характеризується сталим положенням, сукупністю специфічних властивостей та специфічними взаємозв'язками з функціонально-планувальною структурою містобудівних систем дозволило дослідити обумовленість локальних і релятивних властивостей порушених територій з позицій містобудування і окремо розглянути в методологічному плані природні, антропогенні і техногенні аспекти. Вивчення містобудівного досвіду і натурні обстеження техногенних ландшафтів Донбасу довели, що порушені території з їх специфічними і самобутніми характеристиками, їх розміщення та відношення до міських планувальних структур визначають специфіку порушеного міського середовища Донбасу і прогнози містобудівного використання порушених територій.

Розробка концепції реабілітації порушеного міського середовища спирається на містобудівні, екологічні і функціональні передумови з аналізом таких показників: а) містобудівні і ландшафтно-планувальні; б) містобудівної цінності в поєднанні з соціально-культурними об'єктами; в) екологічної ситуації з позицій стану як природних і техногенних комплексів, так і містобудівної ситуації. Вказані позиції є залежними від ряду основоположних: величини містобудівної системи, її цілісності, дисперсності, розташування серед урбанізованих територій, виходів в природне оточення.

У якості ядра інформаційної бази концепції виступає багаторівнева модель порушеного міського середовища, що містить: 1. Фактографічні бази даних з нормативного і поточного стану територій і об'єктів, у тому числі й візуалізовану у вигляді містобудівного кадастру відповідного рівня; 2. Експертні бази знань про закономірності поведінки об'єктів і зміни стану міських територій у процесі функціонування; 3. Імітаційні прогностичні моделі об'єктів і територій.

Містобудівне використання порушених територій розглядається: порушена територія є структурно-функціональним елементом містобудівних систем Донбасу; порушена територія є формоутворюючим фактором техногенного ландшафту, причиною формування порушеного міського середовища Донбасу; порушена територія є самобутньою в композиційній структурі міського

середовища і може розглядатись як планувальна і структурна одиниця в доміантному побудуванні сприйняття міської забудови; техногенні ландшафти міських поселень Донбасу є основою еколого-містобудівного формування міського середовища.

Таким чином, концепція реабілітації порушеного міського середовища вугледобувних районів висвітлює частини містобудівної діяльності, що характеризуються відносною цілісністю: дослідження особливостей виникнення та розвитку порушених територій; встановлення структури, рівнів та факторів, які визначають роль і місце порушених територій і техногенних ландшафтів у порушеному міському середовищі; формулювання теоретичних основ дослідження техногенних ландшафтів як основоположної частини порушеного міського середовища; розробка методологічних основ реабілітації порушень міського середовища містобудівних систем Донбасу. Такий підхід обумовлює специфіку та розвиває дослідження порушених територій, які були проведені раніш, але розглядали їх без фіксації ролі у формуванні міського середовища. Концептуальна основа даного дослідження - функціонально-планувальна структура порушеної території або техногенного ландшафту, що реабілітується, створює умови для просторової конкретизації видів діяльності демоекосистеми.

Література:

1. Бочаров Ю.П., Демин Н.М., Заец Р.В., Колчанов В.Л. Исследование развития многофункционального города методом системной динамики. — Города и системы расселения. Вып.18. — М.: МЦНТИ, КСА при Президиуме АН СССР, 1981. С.30-37.
2. Вергунов А.П. Город и природное окружение (архитектурно-планировочная организация взаимодействия). Автореф. дис....д-ра архитектуры. — М.: 1985. — 47 с.
3. Владимиров В.В., Микулина Е.М., Яргина З.Н. Город и ландшафт. — М.: Мысль, 1986. — С.236.
4. Лаврик Г.И., Тимохин В.А. Методы структурно-функционального анализа и оптимизации планировки города на ранних стадиях проектирования. — Технические средства архитектурного проектирования. — М., 1980.—С. 13—18.

Аннотация

В статье определены ключевые позиции политики реабилитации нарушенной городской среды угледобывающих регионов. Ключевые слова: нарушенная городская среда, функционально-планировочная структура населенных мест угледобывающих регионов.

Annotation

Key positions of policy of rehabilitation of the broken city environment of ugleдобывающих регионов are certain in the article. Keywords: broken city environment, functional-plan structure of the inhabited places of ugleдобывающих регионов.